

Lucyna Przezbórska, Jarosław Lira

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

WALORY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO JAKO CZYNNIK ROZWOJU TURYSTYKI WIEJSKIEJ W POLSCE*

Streszczenie: W ostatnich kilkunastu latach tereny wiejskie Polski stały się ważnym środowiskiem rozwoju turystyki, wyrażającego się szybkim przyrostem bazy noclegowej, głównie obiektów indywidualnego zakwaterowania. W pracy podjęto więc problem uwarunkowań rozwoju turystyki wiejskiej, w tym zwłaszcza znaczenia walorów środowiska przyrodniczego. Przedmiot badań stanowiły wybrane walory przyrodniczo-krajobrazowe w przekroju 314 powiatów ziemskich. W badaniach wykorzystano zmodyfikowaną metodę wzorcową Hellwiga. Przeprowadzono waloryzację i klasyfikację powiatów według ich przydatności do rozwoju turystyki wiejskiej na podstawie walorów środowiska przyrodniczego. Zbadano także korelację pomiędzy wyznaczonym syntetycznym miernikiem rozwoju a liczbą funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych i oferowanych przez nie miejsc noclegowych.

Słowa kluczowe: czynniki rozwoju, determinanty, walory środowiskowe, turystyka wiejska, agroturystyka.

1. Wstęp

Powszechnie uznaje się, że obszary wiejskie Polski stwarzają dobre warunki do rozwoju różnych form turystyki, zwłaszcza agroturystyki i turystyki wiejskiej. Wiejska przestrzeń rekreacyjna¹ Polski posiada bowiem walory przyrodniczo-krajobrazowe stosunkowo mało przekształcone i zdegradowane, odpowiednie dla rozwoju turystyki. Walory przyrodnicze w literaturze przedmiotu określane są jako „cechy i elementy środowiska naturalnego [...], które stanowią przedmiot zainteresowania turystów”², decydujące o „pięknie, czystości i ciszy krajobrazu danego re-

* Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2008-2010 jako projekt badawczy własny Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr N N114 265235 pt. „Regionalne i lokalne uwarunkowania rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce”.

¹ M. Drzewiecki, *Rola przestrzeni wiejskiej w rekreacji*, „Problemy Turystyki” nr 1, Instytut Turystyki, Warszawa 1985, s. 41-56.

² K. Kozuchowski, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Kurpisz SA, Poznań 2005.

gionu”³. Z badań wynika, że są one szczególnie istotne i stymulują rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej⁴. Przedstawiane w publikacjach oceny przydatności terenów wiejskich do rozwoju funkcji turystycznej nie są jednak jednoznaczne. Przykładowo, według oceny Instytutu Turystyki z początku lat 90. tylko 1/3 gmin w Polsce posiada warunki odpowiednie do aktywizacji poprzez turystykę⁵. Z nowszych badań Instytutu Turystyki wynika natomiast, że ponad połowa polskich gmin, tj. 54,4% ogółu, ma warunki do rozwoju agroturystyki, a 564 gminy (tj. 22,8% ogółu gmin) uznały agroturystykę za podstawowy produkt turystyczny⁶. Z kolei M. Drzewiecki⁷ na podstawie wielu badań ocenił, że w skali całego kraju około 66% powierzchni, zamieszkiwanej przez 22% ludności, spełnia kryteria wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej, czyli sprzyja rozwojowi turystyki wiejskiej i agroturystyki (w poszczególnych regionach przestrzeń ta zajmuje od kilku do ponad 90%)⁸.

W ostatnich kilkunastu latach tereny wiejskie stają się więc środowiskiem intensywnego rozwoju różnych form rekreacji i turystyki, co znajduje wyraz m.in. w przyroście bazy noclegowej, głównie indywidualnego zakwaterowania (gospodarstw agroturystycznych i pokoi gościnnych na wsi). W 2007 r.⁹ na terenach wiejskich Polski funkcjonowało około 8,8 tys. gospodarstw agroturystycznych i ponad 14,9 tys. pokoi gościnnych, które łącznie oferowały 324,5 tys. miejsc noclegowych¹⁰. Trzeba jednak pamiętać, że agroturystyka i turystyka wiejska nie tylko ofe-

³ M. Drzewiecki (red.), *Delimitacja obszarów rozwoju agroturystyki w Polsce preferowanych w polityce rolnej resortu i działalności ośrodków doradztwa rolniczego*, Zakład Zagospodarowania Regionów i Miejscowości Turystycznych w Bydgoszczy, Instytut Turystyki, Warszawa 1994.

⁴ J. Kałowska, A. Poczta-Wajda, *Walory naturalnego środowiska jako determinant rozwoju turystyki wiejskiej w Wielkopolsce*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2(139), IRWIR PAN, Warszawa 2008, s. 115-128.

⁵ E. Kmita, *Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno-gospodarczej środowisk wiejskich*, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2, Poznań 1994.

⁶ Baza danych GMINA (2005): Instytut Turystyki, http://www.intur.com.pl/wojewodztwa/index_woj.php (dostęp 10.05.2011).

⁷ M. Drzewiecki, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa 1992.

⁸ M. Drzewiecki, *Agroturystyka współczesna w Polsce*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2009.

⁹ W latach 2005-2007 informacje o obiektach indywidualnego zakwaterowania (w tym o gospodarstwach agroturystycznych) pochodziły z badania ankietowego wszystkich gmin w Polsce, prowadzonego przez Instytut Turystyki, który pozyskiwał dane z tzw. gminnych kart ewidencyjnych obiektów indywidualnego zakwaterowania oraz innych informacji dostępnych na szczeblu lokalnym. Ostatnie dane zebrane i opublikowane przez Instytut Turystyki w 2007 r. pochodziły z 2388 gmin, czyli 96,4% ogólnej liczby gmin w Polsce, i pokazywały liczbę obiektów zbliżoną do rzeczywistej (A. Jagusiewicz, H. Legienis, *Zasoby bazy noclegowej indywidualnego zakwaterowania w Polsce w 2007 r.*, Instytut Turystyki, Warszawa 2007). Od 2009 r. dane statystyczne dotyczące obiektów indywidualnego zakwaterowania zbierane są przez GUS z urzędów miast i gmin, które zostały zobowiązane do ich przekazywania do celów statystycznych w formie elektronicznej. Jak podał GUS, w 2009 r. część gmin, szczególnie typowo turystycznych, nie zakończyła jeszcze rejestracji danych gromadzonych „w formie papierowej”. Dlatego informacje dla niektórych województw w 2009 r. były zaniżone, wskazując na spadek liczby obiektów w stosunku do danych z okresów poprzednich (Turystyka w 2009 r.).

¹⁰ A. Jagusiewicz, H. Legienis, wyd. cyt.

rują bazę noclegową, lecz przede wszystkim przedstawiają coraz szerszą i coraz bardziej zróżnicowaną ofertę atrakcji związanych z pobytem na wsi i/lub w gospodarstwie rolnym.

W ostatnich latach turystyka wiejska jest więc coraz częściej traktowana jako ważny komponent tzw. przemysłu turystycznego, ale też jako krytyczny element wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich i zarządzania gospodarstwami rolnymi, w tym ważny czynnik ograniczania ryzyka w funkcjonowaniu gospodarstw, sposób przeciwdziałania, z jednej strony, nadmiernej urbanizacji terenów wiejskich, z drugiej zaś – wyludnianiu niektórych obszarów peryferyjnych oraz czynnik aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej i przewycięzania bezrobocia na wsi, a z czasem istotne źródło dochodów ludności wiejskiej¹¹. Pamiętać należy jednak, że rozwoju przedsięwzięć turystycznych na wsi nie można traktować jako remedium na wszystkie problemy wsi, bo następuje on pod wpływem bardzo wielu różnych czynników: środowiskowych (krajobrazowych), kulturowo-społecznych, ekonomicznych i organizacyjno-prawnych¹². Powstaje więc potrzeba określenia i oceny atrakcyjności przestrzeni turystycznej obszarów wiejskich („zmierzenia” walorów¹³), tj. waloryzacji tej przestrzeni. Można ją badać, wykorzystując do tego celu proste miary porządkowania przestrzeni (metody grupowania, metody bonitacji punktowej, współczynnik atrakcyjności oparty na punktowej metodzie standaryzacji cech), metody o większym stopniu agregacji (modelowe, analiza czynnikowa, metody taksonomiczne i syntetyczne miary rozwoju) oraz metody jakościowe¹⁴.

2. Cel, zakres i metoda badań

W pracy podjęto problem walorów środowiska przyrodniczego Polski i ich oceny jako jednego z istotniejszych czynników rozwoju turystyki wiejskiej. Celem badań było przeprowadzenie waloryzacji obszaru Polski na poziomie powiatów pod kątem ich przydatności do rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Podmiot badań stanowiło więc 314 powiatów ziemskich, przedmiotem zaś były wybrane walory przyrodniczo-krajobrazowe warunkujące powstawanie i rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki. W badaniach uwzględniono wyłącznie powiaty ziemskie (pominięto 65 miast na prawach powiatu), ponieważ tylko obszary wiejskie w ramach tych powiatów stwarzają odpowiednie warunki do rozwoju turystyki wiejskiej. Podstawowym warunkiem doboru kryteriów delimitacji była możliwość pozyskania jednoli-

¹¹ M. Sznajder, L. Przezbórska, F. Scrimgeour, *Agritourism*, CAB Publishing, Wallingford, UK, 2009.

¹² L. Przezbórska, *Bariery rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce*, monografia *Turystyka wobec nowych zjawisk w gospodarce światowej*, SGH, Warszawa 2011, w druku.

¹³ K. Kożuchowski, wyd. cyt.

¹⁴ J. Zawadka, M. Jabłońska, *Waloryzacja wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej wybranych gmin województwa lubelskiego* (za Tomczyk 2005), [w:] *Potencjał turystyczny w regionach*, red. I. Sikorska-Wolak, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008, s. 115-125.

tych danych ilościowych dla wszystkich powiatów ziemskich (za metodyką M. Drzewieckiego¹⁵). Przyjęto, że rozwój turystyki wiejskiej warunkują w dużej mierze właśnie czynniki krajobrazowo-przyrodnicze (środowiskowe), choć pamiętać należy, że odbywa się on także pod wpływem bardzo wielu innych uwarunkowań.

W badaniach wykorzystano zmodyfikowaną metodę wzorcową Hellwiga w ujęciu pozycyjnym. Konstruowanie agregatowego wskaźnika waloryzacji turystycznej obszarów wiejskich obejmowało trzy podstawowe etapy:

- 1) wybór zbioru cech prostych,
- 2) wyznaczenie kierunku preferencji cech prostych i ujednoczenie ich do wspólnego układu porównawczego poprzez standaryzację,
- 3) wyznaczenie wartości cechy syntetycznej na podstawie wybranej formuły agregacji cech.

Na podstawie przesłanek merytorycznych i analizy elementów diagonalnych macierzy odwrotnej do macierzy korelacji **R** wybrano pięć cech diagnostycznych (walorów przyrodniczo-krajobrazowych) o charakterze stymulant, tj.:

- udział powierzchni gruntów leśnych w ogólnej powierzchni powiatów ziemskich (tj. lesistość, w %),
- udział powierzchni łąk i pastwisk w ogólnej powierzchni użytków rolnych powiatów ziemskich (tj. łąki i pastwiska, w %),
- udział wód śródlądowych w ogólnej powierzchni powiatów ziemskich (tj. jeziorność, w %),
- liczba pomników przyrody na 100 km² powierzchni powiatów ziemskich (tj. pomniki, szt./100 km²),
- udział powierzchni o szczególnie cennych walorach przyrodniczych prawnie chronionych (bez parków narodowych i rezerwatów) w ogólnej powierzchni powiatów ziemskich (tj. obszary chronione, w %).

Następnie znormalizowano wartości cech diagnostycznych z wykorzystaniem standaryzacji medianowej i skonstruowano syntetyczny miernik rozwoju w oparciu o zmodyfikowaną metodę wzorcową Hellwiga w ujęciu pozycyjnym¹⁶. W kolejnym etapie liniowo uporządkowano powiaty według wartości syntetycznego miernika i wyodrębniono klasy typologiczne powiatów¹⁷. Dla każdej klasy typologicznej wyznaczono przeciętne wartości za pomocą średniej harmonicznej, a w przypadku syntetycznego miernika jako wagi przyjęto powierzchnię powiatów ziemskich.

W tabeli 1 przedstawiono podstawowe charakterystyki liczbowe cech opisujących walory przyrodnicze powiatów ziemskich w Polsce w 2007 roku, uwzględnionych w przeprowadzonych analizach.

¹⁵ M. Drzewiecki (red.), *Delimitacja obszarów rozwoju agroturystyki...*

¹⁶ J. Lira, W. Wagner, F. Wysocki, *Mediana w zagadnieniach porządkowania obiektów wielocechowych*, [w:] *Statystyka regionalna w służbie samorządu terytorialnego i biznesu*, red. J. Paradyś. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2002.

¹⁷ J. Lira, F. Wysocki, *Zastosowanie pozycyjnego miernika rozwoju do pomiaru poziomu zagospodarowania infrastrukturalnego powiatów*, „Wiadomości Statystyczne” 2004, nr 9.

Tabela 1. Charakterystyki liczbowe cech opisujących walory przyrodnicze powiatów ziemskich w Polsce w 2007 roku

Charakterystyki	Lesistość (%)	Łąki i pastwiska (%)	Jeziorność (%)	Pomniki (szt./100 km ²)	Obszary chronione (%)
Minimum	0,05	5,26	0,08	0,00	0,00
Średnia arytmetyczna	27,68	22,80	1,56	11,20	29,75
Mediana brzegowa	25,29	20,88	1,01	8,49	24,06
Maksimum	70,25	90,00	13,58	72,97	92,55
Współczynnik zmienności (%)	46,56	52,29	117,50	86,16	73,11
Mediana Webera	25,96	21,10	1,30	10,24	26,58
Elementy diagonalne macierzy R ⁻¹	1,42	1,36	1,04	1,01	1,16

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, Warszawa 2011, oraz niepublikowanych danych urzędów marszałkowskich z poszczególnych województw (powierzchnia wód śródlądowych).

Wybrane do badań cechy charakteryzowały się dużą bądź bardzo dużą zmiennością w ujęciu przestrzennym (współczynniki zmienności od 46,56% dla lesistości powiatów ziemskich do 117,50% dla wskaźnika jeziorności) i nie były ze sobą skorelowane, co umożliwiło ich wykorzystanie do skonstruowania syntetycznego miernika waloryzacji turystycznej powiatów ziemskich.

3. Wyniki

W wyniku przeprowadzonych analiz wyodrębniono 6 klas powiatów według ich przydatności do rozwoju turystyki wiejskiej na podstawie walorów środowiska przyrodniczego i dokonano ich charakterystyki. Zbadano także korelację pomiędzy wyznaczonym syntetycznym miernikiem rozwoju a liczbą funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych i oferowanych przez nie miejsc noclegowych.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że powiaty północno-wschodniej i południowej Polski mają znacznie lepsze warunki środowiska przyrodniczego do rozwoju turystyki wiejskiej i tam też funkcjonuje najwięcej obiektów turystycznych na terenach wiejskich. Powiaty ziemskie o potencjalnie najlepszych warunkach przyrodniczych do rozwoju turystyki charakteryzują się dużą różnorodnością tych walorów, w tym szczególnie dużym wskaźnikiem lesistości i jeziorności, dużym udziałem łąk i pastwisk w powierzchni użytków rolnych, a także dużym potencjałem obszarów chronionych pomników przyrody. W tej klasie średnio na 100 km² powierzchni przypada ponad 11 gospodarstw i niemal 120 miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych. (tab. 2). Dla porównania, w klasie VI, o potencjalnie najsłabszych warunkach krajobrazowo-przyrodniczych do rozwoju turystyki wiejskiej, wartości wyliczonych średnich harmonicznnych są znacznie niższe dla wszystkich cech (nawet kilkakrotnie), a na 100 km² powierzchni przypada statystycznie tylko nieco ponad 1 gospodarstwo i prawie 12 miejsc noclegowych.

Tabela 2. Międzyklasowe zróżnicowanie walorów przyrodniczych powiatów ziemskich w Polsce w 2007 roku (wartości średnich harmonicznnych w klasach)

Walory przyrodnicze	Klasa powiatów ziemskich						Polska
	I	II	III	IV	V	VI	
Lesistość (%)	41,41	39,02	30,44	29,45	24,29	13,93	29,89
Łąki i pastwiska (%)	48,26	37,94	25,99	18,61	12,23	6,99	22,33
Jeziorność (%)	4,00	1,82	1,47	1,38	1,57	1,09	1,61
Pomniki (szt./100 km ²)	19,18	10,92	11,04	9,92	8,81	6,14	10,51
Obszary chronione (%)	43,73	40,01	32,42	26,57	27,79	20,70	30,98
Syntetyczny miernik	0,55	0,29	0,08	-0,05	-0,14	-0,23	×
Liczba gospodarstw agroturystycznych /100 km ²	11,13	5,42	2,51	1,90	1,4	1,24	2,86
Liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych na 100 km ²	129,90	52,48	23,75	17,45	13,76	11,85	28,39

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z BDL, GUS, Warszawa 2011, oraz niepublikowanych danych urzędów marszałkowskich z poszczególnych województw (powierzchnia wód śródlądowych).

Typologię powiatów (wyodrębnione klasy powiatów ziemskich) w Polsce według wartości syntetycznego miernika waloryzacji turystycznej terenów wiejskich w 2007 roku przedstawiono w tab. 3. W grupie powiatów o najwyższych wartościach miernika syntetycznego, tj. w klasie I, znalazło się 14 powiatów położonych głównie na północnym wschodzie i na południu Polski (po 3 z woj. warmińsko-mazurskiego, dolnośląskiego i małopolskiego oraz po jednym z północnej części woj. mazowieckiego i wschodniej części podlaskiego, a także po jednym ze śląskiego, podkarpackiego i łódzkiego – tab. 3). Miernik syntetyczny przyjął dla nich wartości dodatnie od 0,405 do 0,783, przy czym zaznaczyć należy, że dla trzech spośród wymienionych powiatów, tj. bieszczadzkiego, hajnowskiego i tatrzańskie-go, miernik przyjął wartości wyraźnie wyższe niż dla pozostałych powiatów z tej klasy. W grupie tej znalazły się powiaty charakteryzujące się najwyższymi wartościami wskaźników wykorzystanych do budowy miernika agregatowego (tab. 2), tj. najwyższymi wskaźnikami lesistości (41,41%), jeziorności (4,0%), udziału łąk i pastwisk w powierzchni użytków rolnych (48,26%) oraz udziału powierzchni chronionych (43,73%) i liczby pomników przyrody przypadających na 100 km² (19,18). Wartości tych wskaźników znacznie odbiegają nie tylko od wartości średnich harmonicznnych w pozostałych pięciu klasach, ale także od średnich dla całej Polski. Podkreślić należy też, że są to tereny wchodzące w skład najważniejszych regionów turystycznych Polski (Pojezierza Mazurskiego, Karpat i Sudetów), na których intensywnie rozwijają się różne formy turystyki, nie tylko turystyka wiejska i agroturystyka. Zgrupowane w klasie I powiaty charakteryzują się również sporą bazą indywidualnego zakwaterowania (np. łącznie we wszystkich 14 powiatach z klasy I funkcjonuje ok. 1,6 tys. gospodarstw agroturystycznych, oferujących prawie 20 tys. miejsc noclegowych).

Tabela 3. Typologia powiatów ziemskich w Polsce według wartości syntetycznego miernika waloryzacji turystycznej terenów wiejskich w 2007 roku

Klasa	Wartość miernika	Liczba powiatów	Powiaty reprezentujące klasę
I	od 0,405 do 0,783	14	bieszczadzki (9), tatrzański (6), hajnowski (10), piski (14), nowotarski (6), mragowski (14), jeleniogórski (1), kamiennogórski (1), giżycki (14), tomaszowski (5), wałbrzyski (1), limanowski (6), pszczyński (12), ostrołęcki (7)
II	od 0,202 do 0,399	36	wegorzewski (14), gorlicki (6), międzychodzki (15), żywiecki (12), elbląski (14), leski (9), szczycieński (14), grajewski (10), tamobrzeski (9), nowosądecki (6), goldapski (14), lwówecki (1), moniecki (10), krakowski (6), augustowski (10), lubański (1), kłodzki (1), grodzki (7), sanocki (9), włodawski (3), pruszkowski (7), suski (6), białostocki (10), kolbuszowski (9), nizański (9), bielski (10), gorzowski (4), gołeniewski (16), bieruńsko-lędziński (12), kolneński (10), krośnieński (4), elcki (14), chrzanowski (6), skarżyski (13), wołomiński (7), konecki (13)
III	od 0,000 do 0,186	108	mławski (7), krośnieński (9), zambrowski (10), łębarski (11), lubaczowski (9), przasnyski (7), legionowski (7), łomżyński (10), żuromiński (7), czarnkowsko-trzcianecki (15), mińkowski (12), stalowowolski (9), kołobrzegi (16), bocheński (6), sokółski (10), wyszkowski (7), pucki (11), zgorzelecki (1), wegrowski (7), myślenicki (6), olecki (14), jasielski (9), zduńskowolski (5), brzeski (6), lidzbarski (14), policki (16), strzelecko-drezdenecki (4), łódzki wschodni (5), cieszyński (12), żarski (4), olsztyński (14), braniewski (14), otwocki (7), grudziądzki (2), zgierski (5), rzeszowski (9), włoszczowski (13), ostrowski (7), kielecki (13), wielicki (6), bialski (3), ropczycko-sędziszowski (9), kamieński (16), bielski (12), leżajski (9), lubliński (12), sławieński (16), sejneński (10), parczewski (3), wysokomazowiecki (10), chodzieski (15), lubartowski (3), piaseczyński (7), bartoszycki (14), siedlecki (7), skierniewicki (5), miński (7), suwalski (10), suleciński (4), ostródzki (14), zielonogórski (4), gryficki (16), oświęcimski (6), chełmiński (2), milicki (1), belchatowski (5), polkowicki (1), radomszczański (5), obornicki (15), radzyński (3), myszkowski (12), makowski (7), chełmski (3), strzyżowski (9), poddębicki (5), wolsztyński (15), śremski (15), dzierzoniowski (1), wejherowski (11), będziński (12), białogardzki (16), brzozowski (9), tamogórski (12), jarosławski (9), szydlowiecki (7), ostrzeszowski (15), poznański (15), częstochowski (12), białobrzegi (7), łancucki (9), kętrzyński (14), słupski (11), przemyski (9), łączyński (3), opoczyński (5), turecki (15), pabianicki (5), sokolowski (7), łaski (5), żyrardowski (7), tamowski (6), siemiatycki (10), iławski (14), rybnicki (12), drawski (16), kartuski (11), nidzicki (14), przeworski (9)
IV	od -0,100 do -0,001	81	koszaliński (16), pajęczanski (5), rycki (3), biłgorajski (3), ostrowski (15), buski (13), nowodworski (7), staszowski (13), bolesławiecki (1), zagański (4), opolski (8), nowotomyski (15), świdnicki (1), pułtuski (7), sierpecki (7), nowosolski (4), górski (1), kozienicki (7), łosicki (7), garwoliński (7), dębicki (9), piński (15), wołowski (1), nakielski (2), wadowicki (6), piotrkowski (5), bytowski (11), przysuski (7), strzelecki (8), trzebnicki (1), starachowicki (13), kościerski (11), wodzisławski (12), grodzki (15), chojnicki (11), koniński (15), pińczowski (13), wieruszowski (5), zawierciański (12), łukowski (3), mielecki (9), działowski (14), legnicki (1), międzyszycki (4), łączycki (5), ciechanowski (7), jaworski (1), szczecinecki (16), wschowski (4), słubski (4), gliwicki (12), stargardzki (16), kwidziński (11), rawski (5), oleśnicki (1), rypiński (2), świdwiński (16), sieradzki (5), starogardzki (11), tomaszowski (3), zamojski (3), oleski (8), warszawski zachodni (7), lubiński (1), zlotoryjski (1), kępiński (15), łowicki (5), sochaczewski (7), łobeski (16), płoński (7), kościański (15), pyrzycki (16), gdański (11), kolski (15), wieluński (5), myśliborski (16), kłobucki (12), raciborski (12), puławski (3), tucholski (2), rawicki (15)
V	od -0,199 do -0,103	58	choszczeński (16), słupecki (15), dąbrowski (6), radomski (7), bydgoski (2), zlotowski (15), świecki (2), hrubieszowski (3), sztumski (11), brzeziński (5), głogowski (1), namysłowski (8), gostyński (7), krapkowicki (8), kazimierski (13), lipnowski (2), pleszewski (15), kaliski (15), leszczyński (15), nowomiejski (14), nowodworski (11), człuchowski (11), gryfiński (16), jędrzejowski (13), kluczborski (8), sepoński (2), plocki (7), janowski (3), ząbkowicki (1), grójcki (7), wrzesiński (15), wągrowiecki (15), średzki (15), jarociński (15), malborski (11), tczewski (11), świebodziński (4), proszowicki (6), ostrowiecki (13), inowrocławski (2), krasnostawski (3), walecki (16), prudnicki (8), sandomierski (13), toruński (2), zwolenicki (7), brodnicki (2), wrocławski (1), wąbrzeski (2), zniński (2), oławski (1), szamotuński (15), brzeski (8), opolski (3), kędzierzno-kozielski (8), wrocławski (2), świdnicki (3), gostyński (15)
VI	od -0,252 do -0,203	17	krotoszyński (15), olkuski (6), gnieźnieński (15), kutnowski (5), opatowski (13), lipski (7), średzki (1), aleksandrowski (2), golubsko-dobrzyński (2), nyski (8), mogileński (2), strzeleński (1), krańicki (3), lubelski (3), głubecki (8), radziejowski (2), miechowski (6)

* W nawiasach podano województwo, w którym znajduje się powiat, według następujących oznaczeń: woj. dolnośląskie (1), woj. kujawsko-pomorskie (2), woj. lubelskie (3), woj. lubuskie (4), woj. łódzkie (5), woj. małopolskie (6), woj. mazowieckie (7), woj. opolskie (8), woj. podkarpackie (9), woj. podlaskie (10), woj. pomorskie (11), woj. śląskie (12), woj. świętokrzyskie (13), woj. warmińsko-mazurskie (14), woj. wielkopolskie (15), woj. zachodniopomorskie (16).

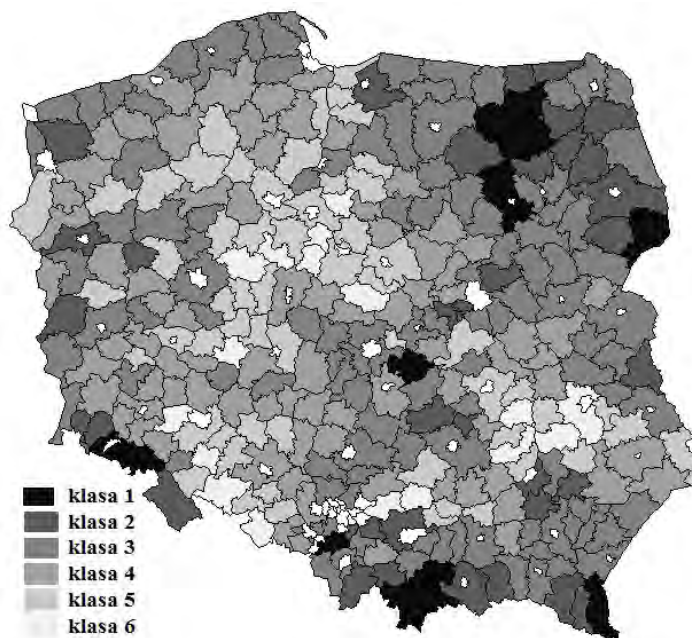
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z BDL, GUS, Warszawa 2011, oraz niepublikowanych danych urzędów marszałkowskich z poszczególnych województw (powierzchnia wód śródlądowych).

Na drugim końcu rankingu, w klasie VI, znalazło się 17 powiatów – o najniższych, ujemnych wartościach wskaźnika agregatowego (od $-0,252$ do $-0,203$). W klasie tej są powiaty rozrzucone głównie w centralnej części Polski, w pasie Nizin Środkowopolskich oraz Wyżyn Polskich (4 powiaty z woj. kujawsko-pomorskiego, po 2 z woj. wielkopolskiego, opolskiego, dolnośląskiego, małopolskiego i lubelskiego oraz po jednym z łódzkiego, świętokrzyskiego i mazowieckiego – rys. 1). Klasa ta charakteryzuje się najniższymi wartościami wszystkich cech wykorzystanych do budowy miernika syntetycznego (bardzo małą lesistością, jeziornością, udziałem obszarów chronionych w powierzchni ogólnej i pomników przyrody przypadających na 100 km^2 oraz zróżnicowaniem terenów rolniczych wyrażonym udziałem łąk i pastwisk w ogólnej powierzchni użytków rolnych). Wartości tych cech są kilkakrotnie mniejsze dla tych powiatów niż średnie wartości dla powiatów z klasy I (szczególnie wskaźnik jeziorności, który w tej klasie wynosi średnio tylko $1,09\%$). Ze względów przyrodniczo-krajobrazowych wydają się one mniej atrakcyjne dla rozwoju turystyki, a walory turystyczne mogą w istotny sposób ograniczać jej rozwój na tych terenach (głównie ze względu na mniejsze zainteresowanie turystów). Niemniej jednak znaczna część tych obszarów to tereny rolnicze, na których gospodarstwa agroturystyczne mogą oferować inne atrakcje, np. związane bezpośrednio z produkcją rolniczą, i w ten sposób przyciągać turystów, mimo gorszych warunków krajobrazowo-przyrodniczych.

W klasach II, III i IV zgrupowane zostały powiaty pośrednie pod względem przydatności do rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Najliczniejszą klasę III, składającą się ze 108 powiatów ziemskich, można określić jako tereny charakteryzujące się walorami przyrodniczymi średnio sprzyjającymi rozwojowi turystyki na terenach wiejskich, choć mają dość wysoki wskaźnik lesistości ($30,44\%$), duży udział obszarów chronionych ($32,42\%$) oraz duży udział łąk i pastwisk w powierzchni użytków rolnych ($30,44\%$). Powiaty, które znalazły się w klasie II (36 jednostek) i III (108 jednostek), zlokalizowane są wokół powiatów z klasy I, głównie na obszarze północno-wschodniej i południowo-wschodniej Polski (gdzie tworzą „pierścienie” wokół powiatów o najwyższych walorach przyrodniczych), a także tworzą pas na obszarze Sudetów i na Wybrzeżu (rys. 1). Powiaty z klas II, III, IV, V i VI charakteryzują się jednak niskim wskaźnikiem jeziorności (poniżej 2%), co może ograniczać rozwój turystyki w okresie letnim, zwłaszcza turystyki wypoczynkowej i turystyki aktywnej związanej z uprawianiem sportów wodnych (z wyjątkiem obszarów zlokalizowanych wzdłuż Wybrzeża Bałtyku).

Waloryzację powiatów ziemskich przeprowadzono przy założeniu, że wszystkie badane cechy mają jednakowy dodatni wpływ na atrakcyjność turystyczną poszczególnych obszarów pod względem występujących na nich walorów krajobrazowo-przyrodniczych. Pamiętać jednak trzeba, że uwzględnione walory mogą być bardzo różnie postrzegane, zarówno przez potencjalnych kwaterodawców, jak i przede wszystkim przez samych turystów. Kwaterodawcy mogą zróżnicowaniem

oferty turystycznej w gospodarstwach agroturystycznych przełamują niedobór walorów turystycznych, a turyści, w zależności od formy uprawianej turystyki, mogą jako atrakcyjne postrzegać inne walory, nieuwzględnione przy budowaniu miernika syntetycznego. Dlatego też po dokonaniu klasyfikacji powiatów i ich waloryzacji na podstawie miernika agregatowego wyznaczono jeszcze współczynnik korelacji rang Spearmana pomiędzy wartościami wyznaczonego miernika syntetycznego a liczbami gospodarstw agroturystycznych i oferowanych przez nie miejsc noclegowych (tab. 4).

Rys. 1. Waloryzacja powiatów ziemskich Polski
(na podstawie skonstruowanego syntetycznego miernika waloryzacji)

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń przedstawionych w tab. 1-3.

Współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,31 (dla liczby gospodarstw agroturystycznych) i 0,30 (dla liczby miejsc noclegowych), co (przy poziomie istotności 5%) świadczy o istnieniu niskiego związku korelacyjnego (dodatniego) pomiędzy uwzględnionymi cechami przyrodniczo-krajobrazowymi a funkcjonowaniem gospodarstw agroturystycznych i oferowanych przez nie miejsc noclegowych. Jeśli jednak spora grupa gospodarstw agroturystycznych działa nawet na tych terenach, które uznano za mniej przydatne do rozwoju turystyki wiejskiej, to o ich atrakcyjności muszą decydować w istotny sposób inne czynniki, poza analizowanymi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi.

Tabela 4. Wartości współczynnika korelacji rang Spearmana dla wyznaczonego miernika syntetycznego opartego na medianie Webera oraz liczby gospodarstw agroturystycznych i oferowanych przez nie miejsc noclegowych w 2007 roku

Wyszczególnienie	Miernik oparty na medianie Webera	Liczba gospodarstw agroturystycznych	Liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych
Miernik oparty na medianie Webera	1,00	0,31	0,30
Liczba gospodarstw agroturystycznych	0,31	1,00	0,97
Liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych	0,30	0,97	1,00

Źródło: opracowanie na podstawie obliczeń własnych.

4. Podsumowanie

W pracy podjęto problem oceny walorów środowiska przyrodniczego Polski jako jednego z istotniejszych czynników rozwoju turystyki wiejskiej. Przedmiotem badań były wybrane walory przyrodniczo-krajobrazowe i ich wpływ na atrakcyjność terenów wiejskich 314 powiatów ziemskich. W badaniach wykorzystano zmodyfikowaną metodę wzorcową Hellwiga w ujęciu pozycyjnym. Wyodrębniono 6 klas powiatów według ich potencjalnej przydatności do rozwoju turystyki wiejskiej na podstawie walorów środowiska przyrodniczego i dokonano ich charakterystyki. Zbadano także korelację pomiędzy wyznaczonym syntetycznym miernikiem rozwoju a liczbą funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych i oferowanych przez nie miejsc noclegowych. Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować następujące wnioski:

1. Przeprowadzona analiza wskazuje, że nie wszystkie obszary w Polsce w równym stopniu nadają się do rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Świadczy o tym m.in. fakt, że gospodarstwa agroturystyczne funkcjonują na terenie całej Polski. Bariery rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej mogą bowiem wynikać równie często z uwarunkowań zewnętrznych (np. badanych cech przyrodniczo-krajobrazowych), jak i wewnętrznych, dotyczących właściwości i cech samych gospodarstw czy ich właścicieli (np. ograniczenia finansowe).

2. Powiaty zlokalizowane w północno-wschodniej i południowej Polsce mają potencjalnie znacznie lepsze warunki środowiska przyrodniczego do rozwoju turystyki wiejskiej, bo znajduje się tam największe nagromadzenie badanych cech (tam też funkcjonuje najwięcej obiektów turystycznych na terenach wiejskich).

3. Powiaty ziemskie o potencjalnie najlepszych warunkach przyrodniczych do rozwoju turystyki charakteryzują się dużą różnorodnością tych walorów, w tym szczególnie wysokim wskaźnikiem lesistości i jeziorności, dużym udziałem łąk i pastwisk w powierzchni użytków rolnych, ale także dużym potencjałem obszarów chronionych i pomników przyrody.

4. Przeprowadzona waloryzacja powiatów ziemskich wskazuje, że największe ograniczenie w rozwoju turystyki wiejskiej może wynikać z dostępności do zbiorników wodnych (wskaźnik jeziorności, czyli udziału wód powierzchniowych w powierzchni ogólnej powiatów ziemskich, dla 5 spośród 6 wyodrębnionych klas powiatów kształtował się na poziomie około 1%).

Podsumowując, pamiętać należy o tym, że obszary poszczególnych powiatów są także często dość mocno zróżnicowane pod względem analizowanych cech i warunki do rozwoju turystyki na obszarach wiejskich w poszczególnych gminach czy nawet miejscowościach mogą się znacząco różnić.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych, GUS, Warszawa 2011, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks (dostęp 10.05.2011).
- Baza danych GMINA (2005): Instytut Turystyki, http://www.intur.com.pl/województwa/index_woj.php (dostęp 10.05.2011).
- Drzewiecki M., *Agroturystyka współczesna w Polsce*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2009.
- Drzewiecki M. (red.), *Delimitacja obszarów rozwoju agroturystyki w Polsce preferowanych w polityce rolnej resortu i działalności ośrodków doradztwa rolniczego*, Zakład Zagospodarowania Regionów i Miejscowości Turystycznych w Bydgoszczy, Instytut Turystyki, Warszawa 1994.
- Drzewiecki M., *Rola przestrzeni wiejskiej w rekreacji*, „Problemy Turystyki” nr 1, Instytut Turystyki, Warszawa 1985.
- Drzewiecki M., *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa 1992.
- Jagusiewicz A., Legienis H., *Zasoby bazy noclegowej indywidualnego zakwaterowania w Polsce w 2007 r.*, Instytut Turystyki, Warszawa 2009.
- Kałowska J., Poczta-Wajda A., *Walory naturalnego środowiska jako determinant rozwoju turystyki wiejskiej w Wielkopolsce*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2(139), IRWIR PAN, Warszawa 2008, s. 115-128.
- Kmita E., *Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno-gospodarczej środowisk wiejskich*, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2, Poznań 1994.
- Kożuchowski K., *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Kurpisz SA, Poznań 2005.
- Lira J., Wagner W., Wysocki F., *Mediana w zagadnieniach porządkowania obiektów wielocechowych*, [w:] *Statystyka regionalna w służbie samorządu terytorialnego i biznesu*, red. J. Paradyś, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2002.
- Lira J., Wysocki F., *Zastosowanie pozycyjnego miernika rozwoju do pomiaru poziomu zagospodarowania infrastrukturalnego powiatów*, „Wiadomości Statystyczne” 2004, nr 9.
- Przezbórska L., *Bariery rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce*, monografia *Turystyka wobec nowych zjawisk w gospodarce światowej*, SGH, Warszawa 2011, w druku.
- Statystyka regionalna w służbie samorządu terytorialnego i biznesu*, red. J. Paradyś, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2002.
- Sznajder M., Przezbórska L., Scrimgeour F., *Agritourism*, CAB Publishing, Wallingford, UK, 2009.
- Zawadka J., Jabłońska M., *Waloryzacja wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej wybranych gmin województwa lubelskiego* (za Tomczyk 2005), [w:] *Potencjał turystyczny w regionach*, red. I. Sikorska-Wolak, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008, s. 115-125.

NATURAL ENVIRONMENT VALUES AS A DETERMINANT OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN POLAND

Summary: In the last few years rural areas of Poland became an important environment of tourism development. One can measure the phenomenon of it by the rapid increase of the number of rural tourism and agritourism enterprises. The paper analyses natural environment values as a determinant of rural tourism development in Poland. The research covered chosen natural environment and landscape values analyzed within 314 administrative land districts of Poland (poviats). The modified Hellwig's pattern method was used to conduct the research. Then the valorization and classification of administrative units by natural environment values were conducted. Finally correlation between the aggregate measure and the number of agritourism enterprises and the number of beds in agritourism enterprises in Poland was calculated. The conducted analyses indicates that the north-eastern and southern regions of Poland have better natural environment potential for the development of rural tourism and agritourism.